

NARODNA BIBLIOTEKA

Banja Luka

Broj... III-1187

ГЕ ЛИ СЕ ЈОШ?

11 Dec 1977

ИЗДАВАЧ: БРАНКО ЗАГОРАЦ БАЊА ЛУКА

NARODNA BIBLIOTEKA
DANJA LUKA

Sign.

II-1187

NARODNA BIBLIOTEKA
DANJA LUKA

Inv. broj

3333

1350
3314

Истом је минуло 20 година

Сјећаш ли се још, како си од јутра до мрка погледала и ишчекивала поштара, како по више недјеља нијеси добивала вијести и како нијеси знала јели твој најмилији жив или здрав ?

Сјећаш ли се још, када је твоја сусјетка, држећи најмлађе дијете на прсима добила карту (са овим ријечима) „Ваш муж је пао на пољу части. Прстен и сат биће Вам уручен — — — “ ?

Сјећаш ли се још, како смо се у леденим зимским ноћима с декама и јастуцима у дугачким поворкама отимали за мјесто само зато, да сјутра у девет сати измољакамо за своју дјецу једну осмину килограма најгорег умјетног масла ? И, сјећаш ли се још, како си од оно мало скупих намирница увијек помало остављала на страну за мужа и сина на фронту и како си сваке недјеље носила пакете на пошту ?...

Сјећаш ли се још, како си за цијелу недјељу добивала само пола килограма круха од кукурузна брашна ? Да ли се сјећаш кад си гулила кору са дрвећа, сушила и мљела само да задрамиш дјецу која су цвилила од глади ?... Сјећаш ли се како смо добивали фалични чај и шећерили га неким комадићима сладуњаве састојине и како смо једни другима крали мачке са кућних прагова да окусимо меса ?

Сјећаш ли се, како су жене, које су криомице кромпир са поља носиле, рефлекторима заслепљивали, а онда на њих вагру из пушака палили ?

Сјећаш ли се још како су на хиљаде жена са три шихте радиле у фабрикама муниције, како су фабрицирале смртне набоје за синове и људе других жена ?

И како су друге хиљаде и хиљаде жена код куће при петролејској лампи уз нечувене акордне цијене војничке мондуре шиле?

Сјећаш ли се, како су наша дјеца гладовала, како недјељама и мјесецима нису могла да иду у школу, јер није било угљена за школу. Како су та наша дјеца била препуштена улици, како су 14-годишње дјевојчице у гарнизонским градовима тјерали у проституцију и како су нашу дјецу тровали хушкачким штивом?...

Знаш ли још, да је у оно вријеме у свима земљама било једно море ратних лифераната, који су својим набавкама стекли грдне милионе и који су само једну жељу имали: да се рат отегне у бесконачност — док смо се ми сиротиња морали да чупамо за једну ратну потпору?

Дајмлерове фабрике мотора у Штутгарту раздијелиле су:

у 1913 години 14% дивиденде а

у 1916 „ 35% „

Вриједност акција ове фирме била је у почетку рата 107% а у најкраће вријеме скочиле су преко 320%!

Предратни чисти добитак Крупових подuzeћа износио је годишње просјечно четрдесет милиона марака (близу двије милијарде динара).

Чисти добитак крупне француске челичне индустрије био је у вријеме рата 8—10 пута већи од мирнодопског,

Ситроен, прије рата мала безначајна фабрика аутомобила, имала је у првим двјема ратним годинама преко 650 милијона златних франака чистог добитка (5 милијарди динара).

Знаш ли још, да је било храбрих људи и жена, који су успркос свакој погибелји, дигли свој глас против овог масовног убијања, а за мир?

Зар се свега тога **више не сјећаш?**

Зар си све то већ **заборавила?**

То не смијеш заборавити! Све то мораш у памет дозвати!

И још нешто мораш да знаш:

Према страхотама једног садашњег рата, који неће употребљавати само пушке и топове, већ бацаче пламена и страховите отровне гасове, који неће уништавати само људе на фронту, него жене и дјецу у позадини, **да ни близу неће бити губици у последњем свјетском рату као, што би били у садашњем...**

Све то мораш да кажеш својој кћери, својој уници, својој млађој радној другарици, својој неискусној и за рат одушевљеној сусјетки.

Са онима, који те страхоте још не знају, са онима, који су страхоте онога масовног убијања већ једном доживјели, са свима њима мораш да дигнеш свој глас. Мораш све троме и равнодушне, све неодлучне и плашљиве са собом да повучеш и да их водиш до једне једине воље и дјела: **оне могућити један нови рат, који нам пријети** и који сваки час може да избије.

Нема љепше смрти на свијету . . .

(Стара војничка пјесма)

„Било је то, као да су се сами духови заратили: тако се не боре људи од меса и крви. Сваки бode и удара у црни зид људских тјелеса, које се у ноћној тами попут неке утваре полако повлачи. Посрћући корачамо преко тјелеса, која се по земљи од болова грче. Црни зид се ту и тамо раствара, пуца лагано узмиче . . .“

(Из писма једног њемачког подофицира
22. X. 1914.)

„ А онда летимо задихани и узнојени. Свуда око нас леже мртви и рањени, а ми преко њих газимо као крволочне звјери. Ето нас да бестијално убијамо, само да себе спасемо. Руси бјеже, а ми их гонимо. Предамном бјежи један дугајлија, бјежи и виче. Наједном се окрену и стаде. Не видим у руци никаквог оружја. Десну руку испружи, а лијевом се маша за мали џеп на блузи. У страху и бунилу притрчим њему и забодем му бајонету у трбух.

Пушка ми испаде из руке и опазим како му се униформа зацрвени од крви. Гледам га како се с пушком у младом тијелу ваља по земљи, како ропће, стење, издише. Бацим се на земљу, допужем до њега и хоћу да му помогнем, Али је било доцкан . . . Он је издахнуо.

Извучем крваву пушку из крвавог тијела, хоћу да му скрстим руке на прсима и угледам у згрченој лијевој руци згужвану фотографију жене и дјетета . . .

Видио сам, да сам починио уморство. То је било прво уморство, а онда је даље слиједило уморство за уморством. Много, много још уморстава, а све само зато, да сам не будем уморен.“

(Ф. Ф. редов из Беча).

2

Фашизам не вјерује у могућност ни у корист вјечнога мира. Само рат може људску енергију да развије до највишег степена. Само рат може да оплемени оне храбре народе који су жељни рата и који се на рат спремају.

Мусолини у „Пополо д Италиа“ од 4 VIII 1932

„Три су ми слике још и данас у памети: наш бубњар сједи на трави — једна граната откида му потиљак. Умро је сједећи с цигаретом и руци.

Један француски артиљериски пуковник тешко је рањен; тијело му се укочило и он је лежао преко рова као мост. У том положају умире и тако је данима лежао на рову.

Један француски топ на путу буде изненађен нашом шрапнелском ватром. Сва послуга и сви коњи нападају мртви и ова камара лешева спречава нам пролаз. Није ми преостало ништа друго, него да с нашим топовима пређемо преко тих лешева“.

(Из писма једног њем. војника)

Њемачке жене морају бити поносне и веселе, што рађају синове који су одређени да умру на бојним пољанама.

Genерал Геринг

Loz
2.

„... — Земља је прекривена мртвацима, који су у ранијим јуришима попадали и које није било могуће покопати.

Не могу вам описати, какву су страшну и језиву слику ти лешеви давали. Били су у очајном стању, згу-

рени и укочени; Неким од њих, који су дуже ту лежали, било је лице посве изнакажено, а тијело у униформи набубрило и отекло. Ови споменици на овом тешком путу казивали су, да те овдје на сваком кораку чека смрт.

Па ипак смо ишли даље и гледали по терену гдје би се могли заклонити. Нашли смо један камењар са кржљавим дрвећем. Око нас су падале нове жртве и број непокопаних мртваца све је већи бивао.

Сви који су туда наишли били су покошени. Бјежећи пред кишом метака они су очајно скакали да се домогну једне мале узвисине и да ту макар какав заклон нађу. Није им много помогло, јер је смрт и из камења пиштећи косила људе. Меци и камење људе су формално прикивали на стијене. Дуго то није трајало — али то никад нећу заборавити.

Мало утврђење је на јуриш освојено. Капетан Дуса, погођен у срце, скљока се. Једна ручна граната добачена преко бодљикавих жица, погађа Француза усред лица и он се откотрља у један понор. Друга граната убија Бертуција, а метак рањава Соренцинија; крај њега падају и многи други. Али, што да вам читам ову срашну листу палих и рањених“ ?

(Арнолдо С.,

погинуо пред Горицом у новембру 1915)

„... Било је то у Добручи. Добили смо наређење за јуриш. Паклена се ватра отворила са обадвије стране. Као избезумљени трчимо према Бугарима. Наједном осјетим као да ме нешто жацну у десну страну. Трчао сам још неколико корака и пао. Страшна пуцњава и тресак. Нијесам био онесвјешћен, па сам опазио да ми читаву десну страну облијева нешто млако. Погледам, а десне ми руке нема. Око мене се чује само јаук и јецање. Предамном лежи један Бугарин са забоденом бајонетом и пушком у грудима. Пушка се још клати и мртвом

тијелу. А преко њега је пао наш војник са размрсканом лобањом. Сигурно његов убица... Онесвјестио сам се и истом у болници дошао себи“.

(Причање једног добровољца са Добруче)

„...и онда, након једног страховитог марша, упадамо одједанпут у сред сриједи бојног вртлога. Слиједећа 3 дана, без и једног залогаја хране и пијући воду из друмских локава, под треском пушчаних метака и шрапнелске ватре, као луђаци јуришамо бајонетама. А кад се све свршило, ми смо се до смрти изморени, чудом чудили да смо још живи. И онда долази повлачење и ноћни маршеви без краја и конца у којима се у ходу спава, а изморени војници плачући моле другове да их не оставе!

Марна! Након шестодневног најкрвавијег боја лежим у шуми цвокоћући зубима, а осим тога нас страховита киша бије. Једног јутра нам рекоше, да смо побиједили и да је непријатељ потучен. Онда смо пролазили кроз порушена села (у која су се побјегли сељаци полагаано враћали), газили дубоко блато расквашених друмова, који су били засути љешинама и набухлим коњским тјелесима. Срце нам је хтјело препући гдедајући гробове наших другова, које су ресиле само војничке капе са пуковским бројевима.

Задах нас од распадања дави и ми марширамо даље да гонимо непријатеља“.

(Из писма једног француског војника 1915)

„Кад год би нас Босанце одређивали за јуриш на талијанском фронту, давали су нам по пуне боце рума. Људи изморени у смрдљивим рововима, халапљиво су пили алкохол. А онда је услиједила заповјед за напад. Побјешњели од алкохола бјесомучно смо јуришали, клали и падали. То је било једно безумно клање. Кад је напад завршен, од читавог јуришног батаљона враћала се нај-

више трећина једва живих и измрцварених. Батаљон се надомјештавао новим људима, рум је опет дјелен и опет је наступало безумно клање“.

(Прича један Босанац, војник из свјетског рата).

„... — До ђавола, шта је то са болничком четом? Једном је војнику комад гранате распорио трбух и он, држећи своја цријева прљавом руком, тражи болничаре. Као да је свијет испао из своје колотечине. Ударци се нижу један за другим, митраљежи штекћу и све је већи јаук и све чешће дозивање болничара. Предамном лежи војник, коме десна нога виси само о једном комадићу коже. Он моли другове, да му ногу одсјеку, али нико се не усуђује ни прстом да макне. **На концу тај војник узима бајонет, па сам себи пресјече онај комадић коже на ком му је нога висила“.**

(Ф. Н. аустриски наредник на источном фронту)

„... Болничари су управо крај мене наслагали читаво брдо љешина. Пошто су непријатељски шрапнели баш над главом почели да експлодирају, ја се склоних под то брдо љешина. Нијесам ни десет минута лежао, а једна граната удари у сред тих љешина и потпуно ме затрпа комадима људског меса. Кад сам се ископељао **изгледао сам као месар кад се враћа с клаонице.**

Што је за жену рађање, то је за мушкарца рат.

Мусолини

У овом најгорем часу мога живота зарекох се : ако жив останем, цио мој живот нећу мировати, него ћу свим својим силама са противницима рата радити, да се поновно клање између народа спријечи !

(Ф. С. ц. и к. стрел. лег. 21)

„... — Било је то једне ноћи у Шампањи.

Ја се мало подигох са кољена, да извидим ситуацију око нас. Десно од нас пуцали су Сенегалаци; хиљаде и хиљаде свјетлосних бљесака, као ројеви пчела, просјецају ноћну таму. Сав брежуљак гори.

Онда видјесмо један велики ужарени блијесак, одмах иза њега страшан тресак, који нас од једном све испрврта.

Једва дођосмо себи. Горњи дио тијела био нам је пригњечен и изравнат с ногама, а у ушима нам је зујало.

У истом моменту чуо се ситан њежан глас, слабији од уздаха, а јачи од свега овог пакленог тутња и јаднији од сваке биједи и невоље. То је био глас голобрадог младића и младог акробате, чијим су се скоковима војници од срца смијали, то је био глас људске жалбе: „Јако ме боли“!

(Из сјећања једног француског војника)

Зашто рани, мајко, сина
и страхова двадесет година?
Зашто ти је летио на крило
да му причаш што је њему мило?

Када ти га стргоше са груди
и у гроб га отјераше људи...

Сјећаш ли се момче свога оца?
Често те је узимо на руку,
давао ти бљештавога новца
и причао о горском хајдуку...

Стргли су те са његових груди
и у гроб отјерали људи...

(Из „Граб“ од Курта Тухолског)

Handwritten notes and a signature at the bottom of the page. The notes include the number '8', a date '15. 2. 2000', and a signature that appears to be 'Radošević'.

„... Болничари товаре љешеве на кола. То је хрпа црвених и плавих униформи из којих ту и тамо вире руке и ноге.

Поред једног огромног гроба леже подеране љешине палих Француза. Маркице о индентичности, које су висиле о врату или причвршћене на рукама, скидају и онда љешине бацају у гроб. Први ред љешина посипају кречом, онда се у гроб убацују друге љешине, опет посипају кречом и т. д. док гроб није до врха напуњен. Војни свештеник је на брзу руку изговорио једну мртвачку молитву.

Стојећи гологлави сви зуре у гроб.

Нијесмо се могли отрести визије свих оних мајки, дјеце, жена и заручница, које су у истом том часу у неком кутићу домовине жељно очекивале вијести од свога драгога, који је далеко од њих.

Колико тјескобних сати проживјеше баке и родитељи ових људи, колико ли је живот сваког појединца од ових људи био испуњен борбама, сновима, илузијама и надама! Само једна секунда, само пар грама жељеза довољни су да све то учине бесмисленим, да један бујни живот разоре.

Кад су болничари и посљедњу љешину земљом засули — грактање гладних гаврана била је једина мртвачка пјесма над овим љешевима.

На малој узвисини, која се над овим анонимним гробом дизала, засађен је дрвени крст с натписом :

„Овдје почива 150 француских војника 81 пешачког пука“.

(Из сјећања једног француског лијечника у свјетском рату)

Највећа част и сласт свакога смртника је та, да му се омогући смрт на пољу части (на бојном пољу).

(Задаћа задана 1914 у једној основној школи у Франкфурту)

„... Кад смо почели да наступамо према кланцу не наиђосмо, на велико наше изненађење, ни на једног јединог живог непријатеља — већ на један цио мртви батаљон. Ту и тамо, само су појединци имали гасне маске, које у осталом у оно вријеме, у талијанској војсци нису низашто ваљале. По свој прилици су ови талијански војници сви одједном поумирали од отровног гаса. Они су лежали све до разореног моста на Сочи, појединачно и у групама, већ како их је отровни гас захватио. То је била ужасна и језовита слика — тај цијели мртви батаљон“.

(Из њемачког писма „Кифајзер“ — „Власти доживљаји пригодом напада на Глич — Јулиске алпе“)

МРТВИ БАТАЉОН

Поједине војне јединце смију у извјештајима о погинулим војницима највише пет до шест имена споменути.

(Њемачки цензурни пропис 1915)

Октобар 1915

Терен којим смо морали да прођемо имао је камене узвисине, које су биле посве незаштићене и откривене. Кретање по том терену као и сакупљање рањеника било је по дану немогуће. Само се по ноћи могло скоковима доћи до рјечице Усниша, али се при том морало успузовати уз пећине и котрљути се низ њих. Преко Усниша се прелазило једним малим мостом и једном уском лађицом. Никаквог другог прелаза није било. Ови су прелази дан и ноћ држани под салвом машинских пушака, тако да је ова ужасна долина била најтежи дио пута, који је на сваком кораку био обиљежен лешинама.

Фебруар-Март 1916

Вратио сам се својим друговима у ров и нашао висок снијег. Стража носи бијеле кошуље, а и патроле су у бијело одјевене. Само покатад пушке и топови прекидају тишину, која је пала на ово море снијега изрованог топовима.

Ноћни су мразови неподношљиви.

Највећи су губитци у планинском рату од смрзавања.

22 јуни 1916

Наши челични нерви попуштају, наша се гранитна воља ломи. Ми видимо како пропада наша ватрена младеж између прљавих ровова и густе мреже бодљикавих жица, између растрганих тјелеса и јаука рањеника.

Ко би помислио, да ћемо ми морати мјесецима да станујемо по тамним пећинама, посрћући по остатцима мртваца и да ништа друго нећемо видјети до пушке и бомбе, гранате и шрапнеле и опет шрапнеле, гранате, бомбе и пушке? Доста с тим!

Смрт се шуља око нас, можда је већ спремна да нас узме и да нас окури мученичком круном.

(„Из пакла на кршу“, дневник Аугуста Албертација)

„ Чим сам се мало опоравио — довели смо се некако до једне шуме, коју су још наши људи држали, али чим сам се тамо довукао, наши се људи повукоше из ње. Више нас рањених морало је у тој шуми цијелу ноћ остати. Крај мене је лежао један у прса рањен. Њемачки метак скроз му је прса пробио. Једном другом је граната ногу смрскала.

Одједном опазисмо у шуми непријатељске патроле.

Нијемци су се приближавали и ја сам мислио да ми је куцнуо задњи час. Онда ми нешто паде на памет и ја намочим своју руку у крви онога у прса рањеног и њом окрвавим своје лице. То исто учиним и ономе са смрском ногом. Нијемци су дошли у нашу непосредну близину, проматрали нас и, држећи да смо мртви, отишли даље. Коначно сване дан и белгиске нас патроле покупе.

Били смо спашени!

Тако описује један Белгијанац свој спас пред њемачким патролама.

Рат у бројевима

За вријеме рата гинуло је:

4 човјека у минути

240 људи у сату

6400 људи на дан

„... Треба имати на памети да нам у иноземству највише штете они новински чланци у којим се испољава жеља за миром.

Лажима су наши противници тако заведени да, у пркос свим својим поразима, још увијек вјерују у своју побједу. У свему, што код нас одише надом у скори мир, они виде нашу слабост, уморност и исцрпљеност“.

Мирољубивим чланцима слаби се морални ефекат наших побједа“.

(Њемачки цензурни пропис 1916)

Како један **ратни дописник** описује битку код Таненберга у аугусту 1914

„Домобранци су се одлично тукли и коначно у најжешћој борби избацили Русе из града. На објема странама друмова што воде Остероди, гдје су Руси запали у нашу шрапнелску ватру, јарци су били пуни палих и погинулих. Главна улица града, који је био сав у пламену, била је прекривена рушевинама.

Руси су били готово са све четири стране опкољени и укљештени. Језгра њихових трупа натјерана је у мочваре и у широка језера“.

А како **један обичан њем. војник** мисли о рату ...

„Али кад би они код куће, који побједе сматрају као нешто лако и само по себи разумљиво, само једном видјели, како умирући јунаци у посљедњим својим часовима руке шире дозивајући именима своје миле, своје вјерне жене, драгу дјецу и љубљене заручнице, они би тада истом појмили, шта значи **та страшна ријеч РАТ!**

(Са западног фронта 1914)

Нема љепшег живота од војничког

(Логорска пјесма)

„Овдје се скапава од глади. Немогуће је издржати.
Каша — бунгур — бунгур — каша“

„Хоћу да побјесним од глади. Није човјечно оставити толики народ да гладује. Ко зна да ли ја нећу овдје славно умријети од глади?“

„Овдје добивамо таку храну, да по цио дан морамо хлаче у рукама да држимо“.

(Из писма које је њемачка цензура задржала)

„Жеђ је била несносна; свака локвица на земљи, па и она гасом обојена, добра је била... А како је коначно почела да пада киша, лизали смо пресвлаке на кацигама и рукаве блуза. Грло нам је било посве сухо“.

(Њем. студент пред Вердуном 1-VII 1916)

„Ако није падала киша и ако је било лијепо вријеме — онда је било све добро; али киша је најгора. Она са свих страна проваљује у ровове и од ње се не може побјећи. Она нас купа и преплављује од главе до пете и ми дрхћемо од зиме. Шест дана сам био мокар као миш, дрхтао од зиме и чезнуо за најмањом сунчаном зраком, на којој би се могао осушити“.

(Доменико Аг. од Берсаља)

„... Живот нам пролази овако: прије подне откуњамо по који четврт сата, а у ноћи радимо без одмора по 12 сати. Очи хоће саме да се склопе — па их мораш трати и ударати. А и друге треба сваки час гурати и снажно продрмавати. Ах, та момчад! Они стењу и мум-

лајају — али им се руке ипак крећу, а тијело им се полагано у раду миче. Сви смо ми као нијеме мазге с погнутом главом.

(Карло Ст. подофицир, пао на Монте Чењију 1916)

„... 1 септембра стиже у Ноја резерва. Тога је дана била годишњица битке код Седана и војницима је дозвољено да раде и чине што хоће. Они побише сву пернату живину и све питоме зечеве. Обраше још зелене плодове са дрвећа и све то скупа сложише у камару на једно мјесто. Да могну ручак скухати потпалише ватру, који су ложили покућством из махагонија, полупаше огледала и слике, поразбијаше кола и дјечије колијевке и у кућама не оставише ама баш ништа.“

Исказ једног очевидца 12 маја 1917

Дај Русу — хицем дусу,
дај Французу — батину по гузу,
удри Брита — ногом по сред рита!
(Њемачка школска дјеца пјевала су по улилама).

„... У свакој бараци лежи на голим даскама до 600 људи, пуних ушију, бунцају и полагазо умиру. Мој сапатник надамном, у „горњем кату“ толико је ослабио, да се ни макнути не може. Нужду (мокри и с...) обавља на даскама на којима лежи, а текућина цури одозго наме између дасака. Мој сусјед, који се још јуче због тога силно љутио, не љути с данас више ни мало... умро је Сви смо у грозничавом заносу. Кома је икако могуће извлачи се из баракe и бауља по снијегу упрљаном од мокраће и блата. Сваког јутра осване пред бараком по неколико лешина, које купе у кола и возе у скупно гробље“.

(Л. Ф. пјешак)

„ — — — 13 и 23 септембра 1914 био сам у Термонду још 10 дана. Прије мога првог посјета био је Термонд лијепа варош са 11.000 становника. Кад су Нијемци продрли у Термонд од 1500 кућа спалили су 1100. Они су запалили болницу и сиротиште. Нијесу они град запалили бомбама и опћим пожаром, него све постепено кућу по кућу. (Из дневника једног Американца)

„Нас десетак са једним поручником одредише, да идемо у Арсие и да нађемо за батаљон коначиште. Међу нама је био и један циганин. У Арсие смо стигли око подне и одмах се разлетјели по кућама.

Нијесам се још добро ни снашао у Арсиу, кад из једне љетне куће истрчи онај циганин, долети мени и рече:

„Хајдемо, ено једне лијепе Талијанке — добра је... ја сам је баш сад имао“.

Одведе ме у исту кућу. У горњем спрату нађосмо ту жену. Стварно је млада и лијепа, али без ојаја у очима, блиједа, безосјећајна.

„Прихвати је, и ја сам мало прије“ — виче циганин. Ја сам се скаменио при помисли, колико се војника на овој сиротици изредало. Жао ми је било и рекох:

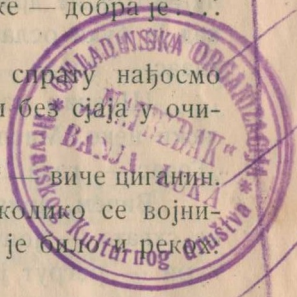
„Germani cattivi?“

Она слегне раменима, загледа се у страну, а на крају блиједих усана, откуд некад смијешак није силазио затитра бол...

У тај моменат уђе и поручник и одмах схвати ситуацију и строго рече: „Овдје ће становати официри — губите се!“ Ми изађосмо, али не одосмо, већ смо чекали пред вратима ослушкујући.

Ни ријечи не чусмо — али чусмо како нешто шушти и како неко стење... Официр је наслиједио циганина...

У вече је стигао батаљон и официри се настанише у оној истој кући.

Многи су се нешто веселили.

Ту ноћ је у тој кући сву ноћ свјетло горило. Врата од собе, у којој је она жена спавала, сву ноћ су се отварала и затварала

Пјесници причају:

Предамном зјапи рупа ископана гранатом. Хватам је очима као шакама, морам у њу једним скоком. — Нешто ме удари у лице, једна ме рука шчепа за раме, — да ли је мртавац оживио? Рука ме дрма, окреном главу, у тренутној свјетлости гледам укочен у лице Качинском, његова су уста широм отворена, он виче, ја ништа не чујем, он ме дрма, приближује се: у једном тренутку, кад је бука ослабила, допре до мене његов глас: „гас — гааас — гааас — јави даље!“

Шчепам маску против гаса. Мало подаље од мене лежи неко. Мислим само још на ово: онај треба да сазна: „Гааас — гааас!“

Вичем, привучем се, ударим га торбицом, он ништа не схвата — још једном, још једном — он се само шћу-ћури — регрут је — у очајању погледам на Ката, он је метнуо маску — извучем и своју, шљем одлети у страну, она ми покрије лице, стигнем до онога човјека, најближа ми је његова торбица, дограбим маску и превучем му је преко главе, он прихвати — ја пустим — и одједаред легнем у рупу.

Мукли прасак гасних граната мјеша се са трештањем експлозивних. Између експлозија удара звоно, гонгови, метална клепетала јављају на све стране — гас — гас — гас.

Иза мене нешто љосну, једампут, двапут. Отарем пару од дисања с плочица за очи на својој масци. Кат

је, Кроп и још неко. Четворица смо у тешкој напетости приправности и дишемо што је могуће слабије.

Ове прве минуте с маском одлучују о животу и смрти. Да ли не пропушта? Познате су ми страховите слике из болнице: болесници отровани гасом данима се даве бљујући комад по комад својих сагорелих плућа.

Дишем опрезно, устима притиснутим на патрону. Сад гас пуже по земљи и улази у сва удубљења. Као нека мека широка медуза лијеже у нашу рупчагу, и стеже се. Мунем Ката: боље је измилити и лежати горе, него овдје гдје се гас највише купи. Али не стижемо да то учинимо: почиње друга киша ватрена. Сада као да више не урлају метци, као да се сама земља помамила.

Једним треском сруши се код нас нешто црно. Управ до нас падне: избачен мртвички сандук.

Ерих-Ремарк

„... 4 болничара с носилима промакоше некуд у ноћ. Они ни појма немају шта ће и куд ће с болесником, али је главно да они иду у позадину.

Лоренц има чудну жељу: да што прије буде раста-
нак. „Гдје је та моја десна рука?“ шапће тихо.

„Е, њу смо остранили, ње нема више овдје, њу смо закопали“ — вара га лијечник.

„А прстен?“ — запита у страху сељак. „На четвр-
том прсту те руке био је прстен моје жене“ — рече ја-
чим гласом сељак и поче да се буни и узбуђује.

„Под земљом господине лијечниче? Један дио мене
дакле је, већ под земљом... на рате ме покопавају...“

Слабост, тјелесна и душевна биједи натјерала га у
плач...

Рука још није била закопана, већ бачена иза ба-
раке и нико се за њу није више бринуо. Склоњена је
само испред очију оног чија је била и ништа више.

Функ намигну на лекара, да је рука још овдје и лекар рече гласно : „Лоренц, умирите се све је у реду. Рука је овдје. Ја сам ти рекао, да је она већ закопана, да ти лакше буде. Одмах ћете добити свој прстен“.

„Ја хоћу руку да још једном видим“. — рече сељак сухо.

„Зашто да је гледате, кад је постала посве неупотребљива ствар“.

„Ја хоћу још једном да је видим“.

Један војник даде знак Функу и он донесе руку. Функ се чудио како је тешка та рука. Како је лагана жива рука кад ти се пружи или кад се наслони нате.

Пред Лоренцовим очима Функ скиде прстен са укоченог прста.

Мало је то чудно изгледало : овдје лежи сељак, а мало подаље његова рука!... А. В. Фрај

„Десет милијона љешина! Десет милијона људи је изгинуло! Крв ових десет милијона уморених људи — 40 милијона литара румене крви људске — могла би кроз цио дан да надомјести огромне количине воде Ниагариног водопада и да дадне електричну струју цијелом једном велеграду... Само лубање ових десет милијона уморених људи, неби могле превести све пруске жељезнице са свим својим вагонима.

Цивилизација!

Замислите у фантазији један дуги воз : први вагон у Минхену, а задњи још на главном колодвору Берлина и сви ти вагони пуни крвавих људских глава.

Цивилизација.

Кад бих положили тих јадних 10 милијона умрлих људских тјелеса једно до другог, главу до главе, табан до табана — тај тужни гроб био би дуг 16000 км. — не метара! и могао би сву Њемачку заокружити.

16000 километара љешина!

Цивилизација!“

Леонард Франк

Жене и дјеца у позадини

Кафа од шљивових кошпица

„... Страшно је било, али је отац ипак имао добру зараду, За то се није могло ништа купити, а за шверц је та зарада била сувише малена. Морало се нешто покушати. Моја мајка с неким женама ишла је често врло далеко у нади да ће ипак нешто донијети за ручак. Сељаци су хтјели само трампу а ми за трампу нијесмо имали ништа. Па ипак је сирота мајка једном донијела пет килограма сухих шљива, крушака, нешто јабука и рупу на капуту од науцканих паса. Бака је пазила да ни једна шљивина кошпица не пропадне. Она их је туцала и језгру из њих вадила и пржила за „каву“. Тако смо **имали каву од шљивиних кошпица**. Нешто слично сувом поврћу, само што бака за тај изум није добила никакво одликовање...

Било је и свечаности, кад смо добивали кнедле са изврским грашком: кнедле су биле црне и тврде, а код жвакања забадале су се у језик као тврди зобени крух.

А било је и дана, кад је сва фамилија била у „послу“: отац је имао да купи дувана, мајка у конзум, бака месару (није никад ништа добила) ја у апотеку да купим сахарина — — —

Миц. Ф. из Бера

У августу 1917 год. у Њемачкој је објављена наредба, по којој само дјеца од 4 до 6 година могу добивати четврт литре млијека сваког дана.

Дјеци од 6 година па даље, забрањено је давати млијеко.

„Већ концем 1915 године почела је харати глад по брдским крајевима Босне. Готово сви мушкарци су отјерани у рат, а остала само ситна дјеца, жене и старци. Земљу није имао ко обрађивати, хљеба је нестало и могли сте видјети читиве поворке жена и дјеце како копају коријење по њивама, гуле брезову кору, мељу и праве некакву кашу, само да напуне стомаке. Тако је ишло неко вријеме, а онда су наступиле болести. Људима су почеле отицати ноге, а нејакој дјечи надимали су се трбуси.

СЕЉАК ИЗ БОСНЕ СА ДЈЕТЕТОМ
које је занијемло од глади 1917 год.

Дјеца су скапавала као мушице. Прегладњела, изгледала су као авети и кад си таком дјетету пружио комад хлеба, оно је пожудно гледало у њега, превртало очицама, али више није могло да прима хране.

Старци су се довлачили до градова и по тријемонима умирали од глади.

У једном планинском селу умрло је за дан двадесеторо дјеце од тровања неком травом. Видио сам скелете мјесто људи, видио сам подбуле и туше жене како се вуку по насељима у којима ништа није било до полупаних брвнара . . .

Проклео сам тада рат, и сваки онај који рат жели постао мије смртни непријатељ . . .“

(Очевидец)

„Зобеница ми није могла кроз грло“

„У трећој години рата дође ми муж на допуст и ја оста трудна. Није се могло издржати. Радила сам на сортирању, гдје су се крпе и ушљиве униформе парале. Сјекле, да би се из њих могла нова вуна правити. Тешке бале и корпе морале смо другим женама доносити. Често ми је долазило да се срушим. Зобеница ми није могла кроз грло... Маст је заударала, ко зна од чега је прављена. Ишла сам далеко у села, да од сељака донесем добре масти. Ускоро сам посве смалаксала и кашљала као да сам на плућима оболила. Постала сам посве безвољна. Ноге су ме издале — али издржала сам. Дјете је живјело само четрнајест дана. Мој се муж вратио након дуге 4 године. Много би се папира потрошило, кад би се све муке и патње хтјела описати.

(А. Х. Доња Баварска)

Забрањује се:

а) свако тврђење па и само наслуђивање, да наша привреда неће моћи издржати до краја, или да је она нашом организацијом онемогућена;

б) свака дискусија о питању наше исхране а нарочито она, која би по свом садржају, тону или скрајној отворености изгледала тенденциозном или која би тендециозним приказивањем односа између града и села могла да поремети хармонију између народних слојева; забрањено је свако испоређивање прехранбених прилика између појединих савезних држава и крајева, јер то ствара незадовољство у народу;

ц) свако објављивање вијести о уличним испадима и немирима или о штрајкашким покретима због помањкања живежних намирница... и

д) саставци и објављивање цијена појединих врста животних намирница, који би на тај начин доводили народ у блудњу.

(Њемачки цензурни пропис).

„Ја и Лота добиле смо због слабе хране смекшавање костију“.

„...Често сам морала у два сата ујутро устајати да набавим кромпира. У 7 сати доводила сам сву дјецу да свако од нас добије по 1 кг, више. Нису дали. Ако смо били сретне руке, онда смо већ у 10 сати били код куће. Некад није било ни кромпира. Тако је било и с брашном, хљебом, шећером и машћу. Ускоро нијесам имала ни једне мирне ноћи. Од почетка године снизише нам брашно на четврт килограма по глави за 8 дана, крух на 80 гр дневно. С овим је требао да живи један човек! У новембру смо добили само три осмине кг шећера

по глави, кромпира више није било, нема ни капи млијека — већ само црна кава и репа.

Дјеца су ми потпуно изгладнила а спаса ни помоћи ниоткуд. Четврт године сам радила у фабрици, али сам тешко оболила на ногама и пала у кревет. То је коначна пјесме... убоги сам богаљ, који ће на концу свршити у убошком дому за старце...

Рецепт из једног женског часописа у августу 1917.: „Јаке састојине кавених сурогата могу се лако ублажити ако се у текућину на врху ножа саспе мало **натрона**.

А ако неко воли јачи окус, нека у ту текућину убаци неколико зрна соли.

Франкфуртер Зејтунг из 1918 препоручује: Сурогат уље за салату, прашак за мармеладу, умјетну маст, прашак за јајни сурогат.

Овако је било до новембра, а онда се опет много тога промјенило. Мени је било све горе. Ја и убога Лота добили смо због слабе хране смекшавање костију... Дјеца су ми се посве распустила. Муж ми је због неизљечиве плућне болести већ 4 мјесеца у болници. Сумњам да ће му боље бити. О потпуном оздрављењу нема ни говора, каже лијечник. Он се на фронту јако нахладио и његова се болест погоршала.

Како је теби драги брате?...

Ти си имао срећу да нијеси позван у рат, јер је твој пук цио погинуо“.

(Из писма једне бечке раднице њеним рођацима у Америци.)

Друга минута нек' припада женама машин.
Ком су то од страха прерано осједиле косе?
Које то радио најтеже послове дању,
А ноћу сновио страшне и језиве снове
И ноћни мир проламао очајним криком?
Оне су кроз четири бескрајне године дана
Дневно у поворкама чекале на комад хљеба
Док су принцезе и остале богате класе
Имали свега, свега, свега — — — —
Оне су примале кратка и страшна писма:
Један је опет на бојишту јуначки пао...
Чије оно бијаху сузе и промукли крици
Када је данима мољакао мизерну ренту?
Њега је нестало а ви сте остале саме.
Ако се је вратио - био је сакат и богаљ!
Тако је било велико вријеме оно -
Четири бескрајне године... мислител' на то?

Бомба убија 120 дјеце

Сва ратна звјерства, ма како она страшна била, превазишао је догођај у Карлсруе на брашанчево 1916 г. Тога дана је 120 дјеце усред града стајало пред једним путујућим циркусом и једва су чекали кад ће зеоно дати знак да се у циркус улази. Наједном је долетио енглески авион и са бомбом поубијао сву ту дјецу.

Ко је тај приказ видио, тај то никад у животу неће заборавити. Слика је била ужасна. Најприје језиви врисак дјеце. Онда трзање малих тјелеса у посљедњим смртним мукама. Затим несретне мајке... Оне су избе-зумљене цијелу ноћ трчале неосвјетљеним улицама, именов дозивале своју дјецу, која се нијесу одазивала... Очајна

крика несретних мајки, тек касно у ноћи губила се у споредним улицама.

На мјесту несреће било је најжалосније. Несретне мајке су у хрпи растргане дјеце (ватрогасци су растргану дјецу и разбацане ручице, ножице и остало прикупили и у једну корпу сложили) дрхћућим рукама вадиле ручице и ножице своје убијене дјеце и кретале кућама својим...

(Из њемачких новина „Кифхајзер“)

У објекту 143 (аустриске) фабрике муниције у Мелерсдорфу радило је 450 дјевојака.

„.... 18 септембра 1918, 6 минута до 12 сати, догодила се страховита несрећа. 60 дугачких столова налазило се у једној дворани. Код свака два стола стајало је отворено по једно буре барута, велико отприлике као буре за цемент, дакле 60 отворених бурета барута, а осим тога ту је лежало око 1000 већ напуњених топовских чаура. Једна искра, један пламичак, који је као муња кроз сву салу пролетио, затим друга искра, трећа и т. д. За двије минуте било је све у мору пламена. Само су се двије секунде чули избезумљени крици унесрећених.....

Руке су ми дрхтале, очи се овлажиле. Пред вратима у унутрашњем дјелу дворане лежала је гомила лешина као наслагане пуне вреће. Одби нас натраг један врући вал, који је заударао спаљеном косом, спаљеним одјелима и спаљеним месом. И када су посљедње топовске чауре експлодирале, дотрчаше ватрогасци и почеше сипати у салу јаке млазове воде. Под млазевима воде извукосмо сиромашна створења из дворане.

Једну жену, која је била у другом стању, нађосмо набодену на једном комаду жељеза. Дјете је напола ви сјело из тјела и изгорјело. Остале су висјели с главама на прозорима са жељезним решеткама.

(Т. М. очевидац)

Експлозије: Незваничне вијести о несрећама
због експлозија забрањено је објављивати.
(Њемачки цензурни пропис)

Војници гоне жене на рад

Можеш ли замислити, какав ће бити слиједећи рат?

Слике из ратних времена, на које те ми потсјећамо, теби изгледају страшне и одвратне. Ти и не појмиш како се, баш као и у августу 1914 покушава, да се вијестима о „непријатељу“ узбуде најнижи инстинкти, како ваши, тако и ваших мужева.

Измишљају се разни начини да се побуди мржња међу народима. Плаћене новине из дана у дан протурају вијести које су потпуно искривљене само да би ратно расположење завладало.

Ко то шири?

То чини крупни капитал, који држи ратну индустрију у својим рукама и коме је само стало да продајом оружја дође до профита, па макар се нагомилала брда људског меса и потекли потоци људске крви.

Изгледа ти немогуће, да ће жене своје синове и своје мужеве опет, без икаквог отпора слати на фронту и то само зато, што им причају да ће иначе „њихов дом, њихово огњиште и њихова дјеца бити уништени од дивљих непријатељских хорди“.

Изгледа ти непојмљиво да би се све те ратне грозоте икада више могле поновити?

Не, грозоте последњег светског рата неће се више никада поновити, јер ће се те грозоте у следећем рату тако увећати, да се то данас ни појмити не може. У будућем рату неће се рушити поједине куће, ни поједини мостови, као до сада, него ће за неколико минута бити уништени и у прах претворени цијели градови и то бомбама, које ће бацати авијони. У будућем рату неће се моћи позвати цивилно грађанство, да се склони на сигурна мјеста, па је зато скоро искључено да се ико спасе

од смрти. Изненада скривени морем магле, појавиће се бешумни авијони и избацити свој смртоносни материјал на незаштићено и изненађено становништво. Изненада ће се, како на фронту тако и на залеђа испустити страховити таласи отровних гасова, којима нико неће измаћи и који ће за неколико минута један лијепа и радни град претворити у сиво гробље.

Абесински рат дао нам је тужну, али још увјек слабу слику будућег рата.

Борите се против рата и против свију оних који рат одобравају!

Борите се за мир и за миран развој и напредак свој и своје дјеце!

Борите се за мир и братство међу народима!

Писмо једног очевидца из Десиа :

Десие, 7 децембра 1935

Сиротињске дрвене кућице урођеника, саграђене све једна уз другу, биле су одличан објекат за пожарне бомбе Жене и дјеца побјегли су покупивши најпотребније ствари а људи су од узбуђења урликали и окренули своје пушке против летећим „носителјима културе“.

Бомбе су имале огромну експлозивну снагу и у земљи су правиле рупе по десет метара широке. Дијелови распрснутих бомби летели су на све стране и међу женама, које су од очаја руке своје ломиле, имали си „велики успјех“. Ране од тих бомби биле су ужасне. У једној кући након бомбардовања нађена је једна жена, којој су обе ноге биле откинуте. Једној другој је бомба одлијела већи дио леђа.

Из другог писма из Десна :

„Бомбардери су најприје прелетјели преко града а онда су бацали бомбе. које су пале на трг и убиле седам коња. Затим су бацали пожарне бомбе од којих су се неке куће одмах запалиле. Онда су бомбардери ударили у правцу гдје се налазила американска болница. Ту је до темеља спаљен један лазарет.

У седам сати и тридесет минута Десне је још био град :

У осам сати и тридесет минута Десне више није постојао. То је била сама рушевина и пустош из које се надалеко чуо плач и јаук.

Дал' то смије да буде?

Смијели се то поновити?

Хоћемо ли дозволити да се страхоте последњег рата поново опетују у још већем и страшнијем опсегу?

Не, доле с ратом!

Нека живи свјетски мир!

Ово мора бити поклик и радница у фабрици и стенотипистица у бироу, и телефонистике у уреду, и учитељице на селу и сваке домаћице код куће.

Ово нека буде јединствени покрет свију жена у свим народима од једне државне границе до друге, од једнога мора до другог.

Свима нека буде један исти циљ :

Борите се за живот и здравље своје и својих мужава.

Борите се за живот и будућност своје дјеце, коју сте са боловима рађали и одгајали за живот у миру и слободи.

То нека буде поклик свију жена, које су ратне страхоте једном већ преживјеле, као и оних млађих које су чуле за ратне страхоте.

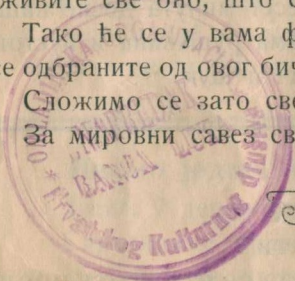
Ви, старији, немојте да заборавите на страхоте свјетског рата и стално причајте својим млађим.

Не заборавите, не заборавите ово никада!

Ви, млађе, добро запамтите, што вам старији о ратним страхотама говоре. Настојте да у својој души преживите све оно, што смо ми доживјеле.

Тако ће се у вама формирати једна жељезна воља, да се одбраните од овог бича човјечанства који се зове рат.

Сложимо се зато све у једној вољи и у једном раду:
За мировни савез свију жена на свијету!

Imitao
[Signature]

Упозорење!

Новац треба слати на Земаљску банку за Б. и Х.
филијала Бања Лука
чек. рач. бр. **38.821** (Б. Загорац)

*Novi
Ubu*

1936
ШТАМПАРИЈА „ГРАФИКА“
БАЊА ЛУКА